

Alina Tomaszewska, Grażyna Szczepaniak, Magdalena Szulc

Postawy rodzicielskie doświadczone w dzieciństwie a postawy przejawiane wobec własnych dzieci : biograficzne refleksje osób doświadczających problemu alkoholowego w rodzinie pochodzenia

Edukacja Humanistyczna nr 2 (25), 185-192

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Alina Tomaszewska
Wyższa Szkoła Humanistyczna TWP
Szczecin

Grażyna Szczepaniak, Magdalena Szulc
Studenckie Koło Naukowe Pedagogów
Wyższa Szkoła Humanistyczna TWP
Szczecin

POSTAWY RODZICIELSKIE DOŚWIADCZONE W DZIECIŃSTWIE A POSTAWY PRZEJAWIANE WOBEC WŁASNYCH DZIECI

BIOGRAFICZNE REFLEKSJE OSÓB DOŚWIADCZAJĄCYCH
PROBLEMU ALKOHOLOWEGO W RODZINIE POCHODZENIA

Nadużywanie alkoholu określane jako choroba emocji jest jednym z najgroźniejszych schorzeń cywilizacji. Opracowano niejedną strategię mającą na celu wszechstronne wsparcie osób z problemem alkoholowym, w ich popularyzację włącza się wiele instytucji rządowych i organizacji pozarządowych, dużą rolę odgrywają również środki masowego przekazu. Wobec bardzo szerokiego i łatwego dostępu do informacji można postawić tezę, że coraz więcej osób z problemem alkoholowym ma szansę zdobyć wiedzę o sposobach radzenia sobie z problemem alkoholowym. Właściwy poziom świadomości powinien się przyczynić do lepszego funkcjonowania tych osób w środowisku społecznym, a w szczególności rodzinnym.

Do ważnych elementów diagnozy funkcjonowania rodziny zaliczyć należy rozpoznanie tendencji rodziców do zachowania się w pewien specyficzny sposób w stosunku do dziecka¹, a więc ich postaw rodzicielskich. Uwarunkowane wieloma czynnikami zachowanie rodziców wobec własnych dzieci może mieć wymiar pozytywny bądź negatywny. M. Płopa, opisując postawy rodzicielskie, wyodrębnił postawę akceptacji, której cechą charakterystyczną jest zachowanie rodzica świadczące o akceptacji dziecka takim, jakim ono jest. Rodzic stwarza klimat przyjaznej, swobodnej wymiany myśli, poglądów i uczuć, kocha i szanuje swoje dziecko. Następnie postawę autonomii, w której rodzic traktuje dziecko jak osobę prawie dorosłą, rozumie jego potrzebę prywatności i prawo do posiadania tajemnic, nie narzuca swojego zdania, z szacunkiem podchodzi do poglądów dziecka. Brak szacunku dla potrzeb dziecka, z kolei, niedostrzeganie jego problemów, a przede wszystkim nieodczuwanie przyjemności z przebywania z dzieckiem jest wykładnikiem przyjmowania przez rodzica postawy odrzucenia. Kolejną wyodrębnioną przez Płopa postawą rodzicielską jest postawa nadmiernie wymagająca, w której rodzic traktuje dziecko bezwzględnie i zgodnie ze sztywno przyjętym modelem wychowania. Żąda wykonywania poleceń, natomiast nie toleruje krytyki i sprzeciwu.

¹ M. Ziemska, *Postawy rodzicielskie*, Warszawa 1973, s. 32.

Wśród postaw, które określić można jako niekorzystne, wyróżnić należy także postawę niekonsekwentną, w przypadku której stosunek rodzica do dziecka jest zmienny i często zależny od tego, w jakim stanie „wewnętrzny” znajduje się rodzic. Postawa nadmiernie ochraniająca charakteryzuje się natomiast zbytnią troską rodzica o dziecko, niewiarą w to, że bez jego wsparcia i pomocy będzie mogło prawidłowo funkcjonować².

W niniejszym artykule podjęto próbę odpowiedzi na następujące pytanie: „W jakim stopniu postawy rodzicielskie doświadczane przez osobę pochodzącą z rodziny z problemem alkoholowym przekładają się na postawy przejawiane wobec własnych dzieci?”. Głównym celem prowadzonych badań stało się określenie, w jakim stopniu powielane lub odrzucane są postawy rodzicielskie wśród badanych rodzin, w kontekście szerokiego dostępu do informacji o sposobach radzenia sobie z problemem alkoholowym, a przede wszystkim dostępu do wiedzy dotyczącej uwarunkowań właściwych relacji w obrębie rodziny.

Aby możliwe było udzielenie odpowiedzi na tak sformułowane pytanie, przeprowadzono badanie retrospektywnych postaw rodzicielskich, obejmujące osoby dorosłe (będące także rodzicami), pochodzące z rodzin z problemem alkoholowym, a także badanie postaw rodzicielskich, jakie osoby te przejawiają obecnie wobec swoich dzieci (oceny tej dokonywały ich dzieci).

W badaniu wzięło udział pięć rodzin, wśród których znaleźli się: Agata (45 lat) oraz jej córka (16 lat); Karol (57 lat) wraz z córką (23 lata) i synem (27 lat); Piotr (56 lat) z córką (27 lat) i synem (23 lata). Wymienione osoby wypełniły odpowiednie kwestionariusze ankiet. W przypadku, z kolei, Kasi (35 lat) i Marii (52 lata) przeprowadzone zostały wywiady opracowane na podstawie kwestionariusza retrospektywnych postaw rodzicielskich. Córka (15 lat) Kasi oraz córka (23 lata) i syn (27 lat) Marii wypełnili odpowiednie kwestionariusze. Narzędzia badawcze zostały opracowane na podstawie kwestionariuszy skonstruowanych przez Mieczysława Plope³.

Badanie przeprowadzono w 2011 roku. Respondenci są mieszkańcami województwa zachodniopomorskiego.

Postawy rodzicielskie doświadczane przez badanych w dzieciństwie a postawy przejawiane wobec własnych dzieci – wyniki badań własnych

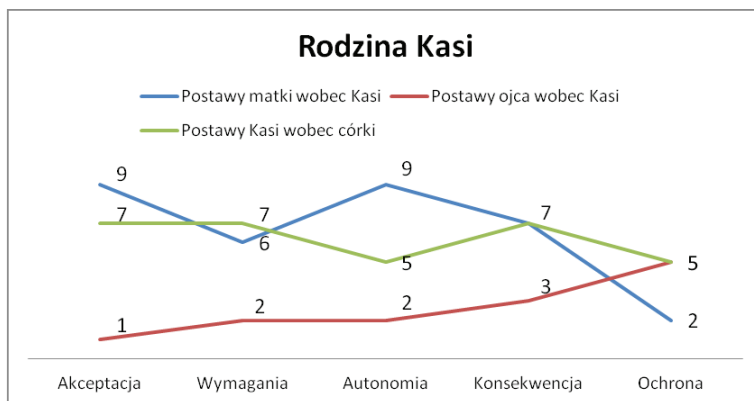
RODZINA KASI

Kasia wychowała się w rodzinie, w której alkohol nadużywany był przez jej ojca. Zaznaczyć należy, że problem alkoholowy dotyczył również Kasi. Poziom postaw rodzicielskich wobec Kasi określony został na podstawie przeprowadzonego wywiadu, natomiast jej postawy wobec córki zostały zbadane, opierając się na kwestionariuszu ankiety.

² M. Plopa, *Psychologia rodziny*, Kraków 2005, s. 339–340.

³ M. Plopa, *Psychologia rodziny: teoria i badania*, Kraków 2005, s. 245.

Rys. 1
Retrospektywne postawy rodziców wobec Kasi
oraz postawy Kasi wobec córki⁴

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie analizy zebranego materiału badawczego można dostrzec duże zróżnicowanie prezentowanych postaw rodziców wobec Kasi. Z wyłączeniem ochrony (poziom postawy przeciętnie pożądaną) wszystkie postawy ojca Kasi zostały określone jako niepożądane. Różnice w kierunku pożądanym pomiędzy poziomem postaw ojca wobec Kasi a postaw Kasi wobec własnej córki dotyczyły akceptacji, wymagań, autonomii, konsekwencji oraz ochrony. Różnica pomiędzy poziomem postaw matki wobec Kasi a postaw Kasi wobec własnej córki jest natomiast mniejsza i dotyczy w szczególności autonomii – w kierunku niekorzystnym, oraz ochrony – w kierunku pożądanym.

Poniżej zostały zaprezentowane przykładowe, pochodzące z wywiadu, wypowiedzi Kasi, które opisują wybrane zachowania jej ojca, będące zarazem podstawą do określenia poziomu prezentowanych postaw rodzicielskich.

Badacz: Czy ojciec dawał do zrozumienia, kto rządzi w domu?

Kasia: On ma taką postawę jakby był bohaterem i królem. (W⁵)

Badacz: Czy ojciec uśmiechał się do Pani?

Kasia: A ironicznie się liczy? (Akc.)

Badacz: Czy ojciec zgadzał się, aby o wielu sprawach mogła Pani sama decydować?

Kasia: Pod warunkiem, że to on zdecydował ostatecznie. (Aut.)

Podsumowując, Kasia odrzuciła wzorzec zachowań, jaki prezentował wobec niej ojciec, natomiast w dużym stopniu powieliła (wyłączając autonomię oraz ochronę) poziom postaw swojej matki.

⁴ Wartości stenów określające natężenie badanych postaw: 1–4 – niepożądane; 5–6 – przeciętne; 7–10 – pożądanane. Aby uzyskać przejrzystość prezentowanych wyników, zmieniono kierunek skali stenowej w przypadku trzech postaw (w odniesieniu do narzędzi opracowanych przez M. Plopę).

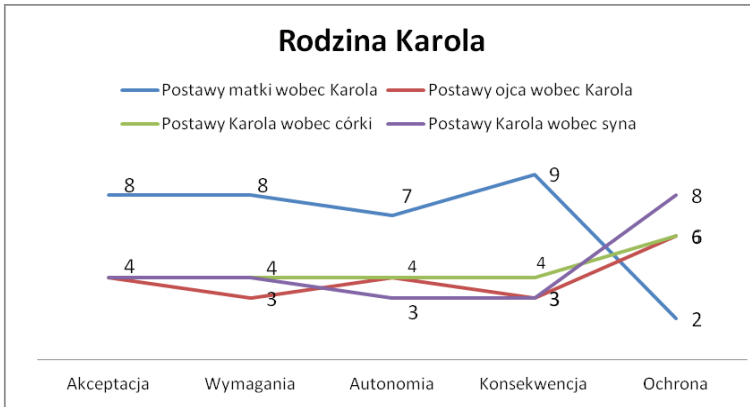
⁵ W tekście zostały użyte następujące symbole oznaczające postawy: W – wymagania, Akc. – akceptacja, Aut. – autonomia, K – konsekwencja, O – ochrona.

RODZINA KAROLA

W rodzinie pochodzenia, podobnie jak w rodzinie, którą założył Karol, pojawił się problem dotyczący nadużywania alkoholu. Zarówno Karol, jak i jego córka oraz syn wypełnili kwestionariusze ankiet, które umożliwiły ustalenie, jakie postawy wobec nich były prezentowane.

Rys. 2

**Retrospektywne postawy rodziców wobec Karola
oraz postawy Karola wobec córki i syna**

Źródło: opracowanie własne.

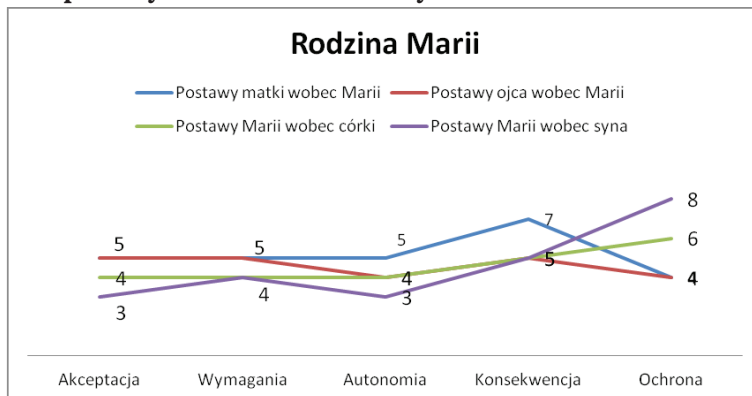
Uzyskane dane dotyczące postaw matki oraz ojca wobec Karola, które zaprezentowano na wykresie, umożliwiają dostrzeżenie, że są one zupełnie odmienne w każdym typie postaw. Korzystniejsze (pożądane) postawy prezentowała matka we wszystkich zakresach oprócz ochrony. Postawy ojca wobec Karola kształtowały się zaś głównie na poziomach niepożądanych. Jedyną pożądaną postawą, którą prezentował ojciec wobec Karola, była postawa ochrony. Opisane przez córkę oraz syna postawy Karola wobec nich można określić jako zbieżne.

Wyniki te świadczą o tym, że Karol wobec własnych dzieci powielił niepożądane postawy rodzicielskie, których doświadczył od ojca.

RODZINA MARIII

Informacje pochodzące z wypełnionych kwestionariuszy ankiety oraz ze wstępnej rozmowy na temat sytuacji rodzinnej świadczą o tym, że Maria pochodzi z rodziny z problemem alkoholowym. W rodzinie założonej przez Marię również pojawił się problem z alkoholem. Pił jej mąż, a później również dwoje jej dzieci. Na szczęście rodzeństwu udało się pokonać problem alkoholowy, założyli rodziny i sami są już rodzicami.

Rys. 3
Retrospektywne postawy rodziców wobec Marii
oraz postawy Marii wobec córki i syna

Źródło: opracowanie własne.

Analiza uzyskanych wyników pozwala stwierdzić, że postawy matki i ojca wobec Marii były w przeważającej części zbieżne i kształtujące się na poziomie przeciętnym. Widoczne są tylko niewielkie różnice dotyczące postawy konsekwencji, która w przypadku matki Marii osiągnęła poziom pożądany. Postawy prezentowane przez Marię wobec córki oraz syna określić można jako zbieżne, jednakże są one nieco mniej korzystne (w przeważającej części niepożądane) w odniesieniu do postaw, jakich doświadczyła Maria w domu rodzinnym. Jedyną postawą, która przez dzieci została opisana jako przeciętna lub pożądana, to postawa ochrony, aczkolwiek znacząco korzystniejszej zachowania matki w tym zakresie scharakteryzował syn (8 sten) niż córka (6 sten).

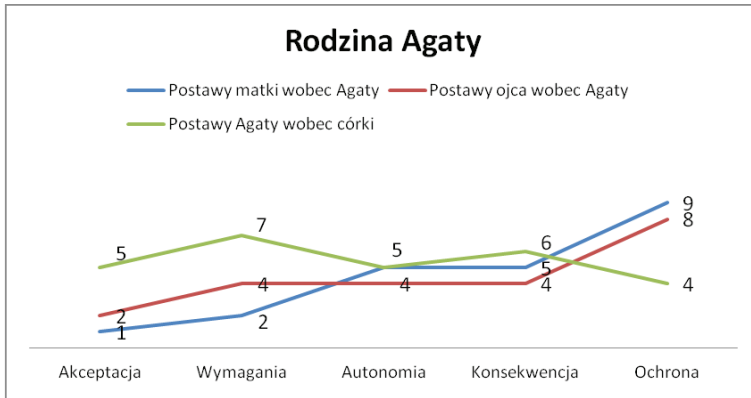
Można stwierdzić, że postawy rodzicielskie Marii wobec własnych dzieci w znaczącej części znajdują się w grupie postaw niepożądanych, a przede wszystkim są mniej korzystne niż te, które prezentowane były wobec niej w domu rodzinnym.

RODZINA AGATY

W rodzinie pochodzenia Agaty z problemem alkoholowym zmagał się jej ojciec. Należy zaznaczyć, że Agata w życiu dorosłym także doświadczyła choroby alkoholowej.

Z Agatą został przeprowadzony wywiad, na którego podstawie zobrazowano skalę postaw jej matki i ojca. W badaniach wzięła udział także córka Agaty, która oceniła postawę swojej matki za pomocą kwestionariusza ankiety.

Rys. 4
**Retrospektywne postawy rodziców wobec Agaty
 oraz postawy Agaty wobec córki**

Źródło: opracowanie własne.

Analiza postaw rodziców wobec Agaty oraz postaw rodzicielskich Agaty wobec córki świadczy o tym, że rodzice Agaty prezentowali wobec niej podobny poziom postaw. Największy dysonans pomiędzy postawami matki wobec Agaty i Agaty wobec własnej córki zaznacza się w postawach akceptacji i wymagań, które osiągnęły poziom przeciętny oraz pożądany, podczas gdy postawy jej rodziców zostały określone jako niepożądane. Nie zaznaczyły się znaczące zmiany w poziomie postaw autonomii i konsekwencji, natomiast znacząco mniej korzystnie opisana została przez córkę Agaty postawa ochrony, która osiągnęła poziom niepożądany.

Poziom prezentowanych postaw rodzicielskich określony został na podstawie wywiadu. Oto przykładowe wypowiedzi Kasi, które opisują wybrane zachowania jej matki.

Badacz: *Czy Pani matka uważała, że nie ma Pani prawa jej się sprzeciwiać?*

Agata: *Tak. Nigdy się nie zgadzała, zawsze miała inne zdanie. (W)*

Badacz: *Czy pragnęła Pani zmian w postępowaniu matki wobec Pani?*

Agata: *Bardzo pragnęłam. Chciałam, żeby była radosna [...]. Pamiętam jak często koleżanki miały matki takie radosne, takie, że mogły sobie pogadać. To ja tak tego pragnęłam. (Akc.)*

Badacz: *Gdy Pani przekonywała swoją matkę, że nie ma racji, to ustępowała?*

Agata: *Zawsze była jej racja. (Aut.)*

Badacz: *Czy Pani ojciec nie spełniał wielu swoich obietnic?*

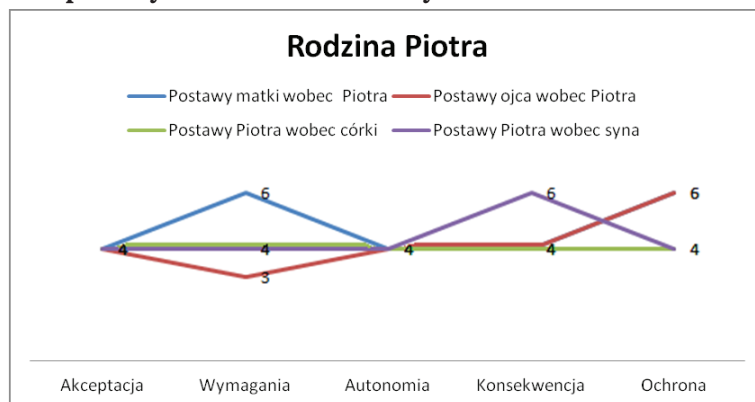
Agata: *Nie spełniał, bo później nie pamiętał, że w ogóle coś obiecywał. (K)*

Podsumowując, można stwierdzić, że poziom postaw rodzicielskich Agaty wobec córki jest korzystniejszy w porównaniu z poziomem postaw, jakie prezentowali wobec niej jej rodzice (wyłączając poziom ochrony).

RODZINA PIOTRA

Piotr pochodzi z rodziny, w której alkohol nadużywany był przez jego ojca. Z problemem alkoholowym zmagał się także Piotr. Zarówno poziom postaw rodzicielskich wobec Piotra, jak i Piotra wobec córki oraz syna został określony na podstawie wypełnionych kwestionariuszy ankiet.

Rys. 5

**Retrospektywne postawy rodziców wobec Piotra
oraz postawy Piotra wobec córki i syna**

Źródło: opracowanie własne.

Opisany przez Piotra poziom retrospektywnych postaw rodziców wobec niego jest zbliżony. Znacząca różnica dotyczy jedynie postawy związanej z wymaganiami, która w przypadku matki została określona jako przeciętna (6 sten), natomiast w wypadku ojca jako niepożądana (3 sten). Poza wymienioną postawą oraz postawą ochrony (przeciętna – 6 sten) rodzice Piotra przejawiali postawy niekorzystne.

Piotr wobec własnych dzieci prezentował niekorzystny poziom postaw. Córka doświadczyła zachowań ojca, które w każdym rodzaju postaw można opisać jako niekorzystne (4 sten), podobne uznał syn, jednakże w jego przypadku zachowania ojca nieznacznie różniły się w obrębie postawy konsekwencji, która została zakwalifikowana jako przeciętna (6 sten).

Porównując postawy, jakich doświadczył Piotr oraz postawy, jakie prezentuje wobec swoich dzieci, można stwierdzić, że w dużej mierze powielił on poziom postaw, jakich doświadczył w rodzinie pochodzenia.

Zakończenie

Podsumowanie wyników przeprowadzonych badań odnosi się oczywiście jedynie do osób, które wzięły udział w badaniu. Dostrzec można wśród mężczyzn (Karol i Piotr) tendencję do powielania postaw, których doświadczali od ojców, niestety, najczęściej niekorzystnych. W wypadku kobiet powielenie, a nawet pogorszenie postaw rodzicielskich miało miejsce w przypadku jednej osoby biorącej udział w badaniu (Marii), natomiast poprawę w kierunku pożądanym cechowały zachowania dwóch kobiet, z których jedna

(Kasia) powieliła postawy prezentowane przez jej matkę, a druga (Agata) prezentowała wobec własnych dzieci postawy korzystniejsze, niż doświadczyła w rodzinie pochodzenia.

Wyniki te oznaczają, że szeroki i łatwy dostęp do informacji dotyczących sposobów radzenia sobie z problemem alkoholowym, a także w zakresie umiejętności lepszego wywiązywania się z ról rodzicielskich dla osób, które wzięły udział w badaniu, nie wpłynął na poziom ich funkcjonowania w omawianych obszarach. Nieprawidłowe postawy rodzicielskie mogły stanowić jeden z czynników decydujących o sięgnięciu po alkohol również przez ich dzieci. I choć przez pewien czas same uległy uzależnieniu to w przypadku niektórych badanych osób udało się przełamać swoją słabość, stawić czoło „potworowi” i wygrać tę walkę dla siebie i dla swoich rodzin. Pokolenia zawsze niosą ze sobą jakiś ładunek doświadczeń. I to, czy potrafią obronić się przed negatywnymi skutkami złych wzorców zależy przede wszystkim od nich samych.

Alina Tomaszewska, Grażyna Szczepaniak, Magdalena Szulc

Parental attitudes experienced in childhood versus attitudes towards one's own children

Biographical reflections of individuals growing up in an alcoholic family

This article presents the results of a study designed to determine the degree of correspondence between parental attitudes experienced by a person growing up in an alcoholic family and attitudes towards their own children. The research has been considered in the context of broad access to information on dealing with alcohol dependence syndrome and developing proper relations within a family.

Translated by Agata Bruska